

УДК 336.24

JEL Classification: M41, M42, O23

ЛІХОНОСОВА Г. С.¹

ЕКСТЕРНАЛІЇ УПРАВЛІННЯ РЕФЛЕКСІЄЮ ФІНАНСОВОЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМ

DOI: <https://doi.org/10.32620/cher.2022.3.05>

Постановка проблеми. У зв'язку зі зростанням позицій управління інноваційністю, необхідність опанування рефлексійних методів впровадження інновацій в фінансові та складні соціально-економічні системи набуває характерної ролі, особливо у стратегічних періодах. Встановлено, що в сьогоденних турбулентних умовах господарювання для ефективного функціонування фінансової та соціально-економічної систем обов'язковою умовою є розробка екстерналій їхнього управління. *Метою статті є* виявлення наочних та ненаочних принципів екстерналій управління рефлексією фінансової та соціально-економічних систем та визначення рівня готовності елементів фінансової та соціально-економічної систем до процесу інноваційності. *Предмет дослідження* – сучасні тенденції поширення фінансової напруженості, зміни в фінансово-економічних та соціально-економічних системах, нові загрози поширенню екстерналій управління рефлексією. *Гіпотеза дослідження* – вплив наслідків фінансово-економічних деформацій на тенденції модифікацій екстерналій управління рефлексією різних рівнів. *Методи, використані в дослідженні:* порівняння, співставлення, системного та аналітичного підходів, узагальнення та класифікації, діалектичної і формальної логіки. *Виклад основного матеріалу.* Визначено, що ресурсна складова інноваційної рефлексії є підґрунтям для визначення ступеня готовності фінансової та соціально-економічної систем до впровадження інноваційності та формування стратегічних управлінських рішень. Проведено апробацію та верифікацію отриманих теоретичних висновків через проведення опитування визначеного кола респондентів з числа експертного середовища та середовища практикуючих фахівців. Виявлено основні характеристики управління інноваційною рефлексією соціально-економічних систем: ефективність методів інноваційної рефлексії, ступінь важливості типів та форм рефлексії для інноваційної діяльності, вплив бар'єрів на здійснення інноваційної рефлексії, вплив факторів на ефективність управління інноваційною рефлексією, вплив здатності до рефлексії на успішність інноваційної діяльності. *Оригінальність та практичне значення одержаних результатів* полягає в можливості застосування наданих рекомендацій для вдосконалення управлінських та фінансово-контрольних процедур, покращення ефективності бізнес-процесів суб'єктів господарювання у сучасних умовах. *Висновки дослідження.* Управління рефлексією фінансової та соціально-економічної систем являє собою багаторівневий комплекс послідовних управлінських рішень щодо трансформацій екстерналій управління, формування аналітичного підґрунтя оцінювання рефлексії фінансової та соціально-економічних систем з метою реалізації параметризації механізмів саморозвитку соціально-економічних систем.

Ключові слова:

фінансова система, рефлексія, соціально-економічна система, екстерналій управління, управління інноваційністю складної системи.

EXTERNALITIES OF MANAGEMENT OF REFLECTION OF FINANCIAL AND SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS

Formulation of the problem. In connection with the growth of innovation management positions, the need to master reflexive methods of introducing innovations into financial and complex socio-economic systems acquires a characteristic role, especially in strategic periods. It was established that in today's turbulent economic conditions, the development of externalities of their management is a prerequisite for the effective functioning of financial and socio-economic systems. *The purpose of the article* is to identify visible

¹ Лихоносова Ганна Сергіївна, д-р екон. наук, професор, професор кафедри фінансів, обліку і оподаткування, Національний аерокосмічний університет ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна.

Likhonosova Ganna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Finance, accounting and taxation Department, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6552-8920>

e-mail: a.likhonosova@gmail.com

and invisible principles of externality of reflection management of financial and socio-economic systems and to determine the level of readiness of elements of financial and socio-economic systems for the process of innovation. *The subject of the study* is modern trends in the spread of financial tension, changes in the financial-economic and socio-economic systems, new threats to the spread of externalities of reflection management. *The hypothesis of the research* is the influence of the consequences of financial and economic deformations on the trends of modifications of the externalities of reflection management at different levels. Methods used in the research: comparison, comparison, systematic and analytical approaches, generalization and classification, dialectical and formal logic. *Presenting main material*. It was determined that the resource component of innovative reflection is the basis for determining the degree of readiness of the financial and socio-economic systems for the implementation of innovativeness and the formation of strategic management decisions. Approbation and verification of the obtained theoretical conclusions was carried out by conducting a survey of a certain circle of respondents from among the expert environment and the environment of practicing specialists. The main characteristics of the management of innovative reflection of socio-economic systems are revealed: the effectiveness of methods of innovative reflection, the degree of importance of types and forms of reflection for innovative activity, the influence of barriers on the implementation of innovative reflection, the influence of factors on the effectiveness of management of innovative reflection, the influence of the ability to reflect on the success of innovative activity *The originality and practical significance* of the obtained results lies in the possibility of applying the provided recommendations to improve management and financial control procedures, improve the efficiency of business processes of economic entities in modern conditions. *Conclusions*. The management of the reflection of financial and socio-economic systems is a multi-level complex of successive management decisions regarding the transformation of management externalities, the formation of an analytical basis for evaluating the reflection of financial and socio-economic systems in order to implement the parameterization of self-development mechanisms of socio-economic systems.

Key words:

financial system, reflection, socio-economic system, management externalities, management of innovativeness of a complex system.

Постановка проблеми. Для створення умов виникнення технологічних проривів, які є підґрунтям довгострокового економічного зростання на інноваційній основі, необхідно забезпечити взаємовигідну комерційну взаємодію всіх учасників перетворення наукового результату на ринковий продукт. Відносини такого типу носять фінансовий характер і по суті опосередковують процес трансферу технологій.

Процеси поширення, або дифузії, інновації є тими необхідними явищами, що визначають можливість економічної системи розвиватися. Швидкість поширення інновацій насамперед залежить від економічних факторів, хоча й від неекономічних також. Серед економічних факторів найголовнішим є ціна, яку сплачує користувач інноваційного продукту його розробникові чи власникові.

Дифузія інноваційної рефлексії є процесом кумулятивного збільшення кількості імітаторів, що впроваджують інновації слідом за новатором в очікуванні більшого прибутку. Внаслідок дифузії інновації збільшується кількість і змінюються якісні характеристики виробників і споживачів. У фазі дифузії відбувається перерозподіл корисного ефекту між виробниками інновації, а також між виробниками і споживачами.

Фінансова та соціально-економічна системи функціонують під постійним тиском внутрішніх та зовнішніх чинників впливу. Одним із потужних драйверів розвитку соціально-економічних систем є інноваційна діяльність. Важливість вивчення процесу та механізмів управління інноваційною рефлексією соціально-економічних систем визначається необхідністю враховувати індивідуальні особливості виробництва та споживання, а також психологічні аспекти дифузії результатів інноваційної діяльності. Тому доцільним є проведення теоретичного аналізу еволюції понять рефлексії та інноваційної рефлексії, виявлення ключових драйверів управління інноваційною рефлексією соціально-економічних систем, побудова функціональної моделі управління інноваційною рефлексією соціально-економічних систем, а також формування варіантів управлінських рішень у процесі дифузії результатів інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Умови відкритості міжнародних ринків, зростаюча наукоємність галузей економіки диктують необхідність оцінювання швидкості, закономірностей і глибини дифузії інновацій. Дослідження цих процесів для України, країни обмежених інвестиційних ресурсів і наздоганяючої модернізації, має пер-

шочергове значення. У країні відсутня інформація про характер, стан і особливості рефлексії інновацій, впроваджених в функціонування соціально-економічних систем. За рекомендаціями Євростату та Організації економічного співробітництва та розвитку зі збору та аналізу даних про інновації, в Україні статистичні одиниці, для яких основним видом діяльності є інноваційне функціонування, не обстежуються [1, с. 84-86]. Відсутність інформації призводить до створення морально застарілої інфраструктури інновацій та низького рівня прийняття й відповідно рефлексії інновацій

Процес поширення інновацій супроводжується формуванням в інноваційних економічних нішах реакційно-дифузійної структури, яка виникає в результаті впливу основних системно-регуляторних факторів (соціальний вплив, гетерогенність, каскадний ефект тощо). Під інноваційною економічною нішею слід розуміти економічно відособлену систему, що самоорганізується, та має потенціал для прийняття й подальшої рефлексії інновацій, упровадження яких забезпечує конкурентні переваги, мінімізацію ризиків і підвищення продуктивності. Інноваційні економічні ніші утворюються в процесі накопичення, трансляції знань і інформації, структурної та системної організації, яка створюється в результаті економічної діяльності та характеризується: індивідуалізованими потребами і запитам новаторів, для задоволення яких необхідний комплекс новацій, наявність компетенцій, засобів і знарядь виробництва, структурної та системної організації; стабільної ємністю ринку, який займають підприємства, що впроваджують інновації; зниженням конкуренції в результаті прийняття інновації.

Застосування методу рефлексії дозволяє проаналізувати поточний та прогнозний стану взаємозв'язків між очікуваннями суб'єктів оцінки та елементами конкурентного потенціалу компанії [2, с. 31]. Рефлексія щодо досягнень, виявлення сильних і слабких сторін у процесі роботи є важливою складовою практичної діяльності [3, с. 91]. Інноваційна діяльність залежить від здатності працівників до критичної рефлексії під час навчання та під час роботи. При цьому здатність і схильність до рефлексії не є загальним явищем. Формування звички до критичної рефлексії вимагає прийняття, навичок, сприятливих організаційних умов та практики [4, с. 79]. Відповідно, запровадження рефлексив-

ного управління сприятиме зростанню інноваційної активності та інноваційного потенціалу, поширенню інноваційних товарів та послуг, посиленню конкурентоспроможності [5, с. 9]. Тому інноваційну рефлексію варто розглядати як критичний аналіз стратегії, процесу та результатів інноваційної діяльності.

Метою статті є виявлення наочних та ненаочних принципів екстерналії управління рефлексією фінансової та соціально-економічних систем та визначення рівня готовності елементів фінансової та соціально-економічної систем до процесу інноваційності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безпосереднім проявом інноваційності екстерналії управління рефлексією саморегульованої соціально-економічної системи є раціональний вибір. З точки зору господарської системи загалом функцією раціонального вибору суб'єктів є оптимальне використання обмежених ресурсів, а безпосереднім проявом – рівноважний соціально-економічний ціновий гомеостаз. На відміну від адміністративно-командної економіки, саморегульована система завжди містить у собі «ген економії», що може розглядатися як прихований суспільний ресурс.

Інституціоналізм радикальним чином показав, що вільний вибір початково не є безумовним. Продавець і покупець не є самостійними інноваторами, а навпаки – є інституційними агентами, що виконують приписи і заборони інститутів, у вузьких рамках яких і відбувається раціональний вибір. Інститути – це правила, механізми, що забезпечують їх виконання, і норми поведінки, які структурують повторювані взаємодії між людьми. Таким чином, інститути обмежують і визначають спектр інноваційних альтернатив, доступних економічним агентам.

Тим самим, чим більш інституціоналізована соціально-економічна система, тим більш вузьким є її «спектр інноваційних альтернатив», а отже й менш раціональним є її вибір й відповідно рефлексія на інновації. Отримуємо песимістичний висновок: людина, як складова та організатор соціально-економічних систем, платить за інституційний порядок власною свободою, раціональністю та можливістю до інноваційності. Тобто, кожного разу, коли розглядається свобода певного актора соціально-економічної системи, мається на увазі свобода від якогось обмеження, заборони, стороннього втручання

або перешкоди на шляху здійснення або нездійснення чогось.

Проте практика господарської еволюції говорить про зворотнє: «інституційно насичена» сучасна ринкова система є ефективною, адаптивною, інноваційною і водночас більш вільною, ніж будь-яка з альтернативних систем. На наш погляд, зрозуміти цей парадокс порядку і свободи можна шляхом аналізу діалектики інноваційності складу дій суб'єкта, інститутів та рефлексії на ці інновації.

Тиск складного і динамічного зовнішнього середовища в умовах регенерації ціннісної складової висуває на перший план процес навчання в широкому сенсі цього слова, тобто як інституційний процес. Саме навчання новим прийомам і методам господарської діяльності, тобто впровадження будь-яких форм інновацій, призводить до модифікації і обмеження такого феномена соціально-економічної системи, як опортуністична поведінка її складових, яка отримує в умовах ринкової трансформації дуалістичну форму екстерналій й інтерналій.

Екстерналії спрямовані на обман ринкових контрагентів, а інтерналії – на невиконання внутрішніх норм, вимог і зобов'язань. Зміна співвідношення між ними – один із параметрів, за якими можна судити про спрямованість і темпи інституційних змін господарюючих суб'єктів.

На перших етапах інноваційної трансформації соціально-економічної системи переважають опортуністичні інтерналії (масові розкрадання зверху до низу, грубі порушення технологічної дисципліни, невіплата заробітної плати, ухилення від будь-яких зобов'язань тощо). Екстерналії існують, проте, їх відносна роль не така значна, як у стабільній відкритій соціально-економічній системі.

Разом із зростанням професіоналізму, адаптацією й укоріненням інноваційних систем управління опортуністичні інтерналії знижуються. У міру вкорінення ринкових принципів і жорстких бюджетних обмежень відбувається еволюція форм опортуністичної поведінки у бік переважної ролі опортуністичних екстерналій. Відповідно актуалізується роль інститутів, покликаних мінімізувати негативний вплив опортуністичної поведінки на макроекономічну систему. Зокрема, це інститути громадянського та контрактного права, судова система, норми і стандарти корпоративної відповідальності тощо.

Однак, як зазначалося вище, повністю відторгнення інновацій не може бути подо-

лане в жодній соціально-економічній системі. Завжди актуальним для соціально-економічної системи буде джерело відторгнення – соціально-економічна невизначеність, викликана технологічними змінами та екзогенними інноваціями. З цієї точки зору, прогрес – це джерело невизначеності, погроз й відторгнення конкретного суб'єкту в загальній соціально-економічній системі. Значний деструктивний потенціал мають масові інституційні новації, включаючи навіть й прогресивні новації. В умовах трансформаційного спаду звуження економічних свобод зробило більш сильну дію, ніж розширення соціальних і політичних свобод.

Виходячи з вищенаведеного, інноваційні екстерналії управління рефлексією соціально-економічної системи проявляються як у негативному аспекті – виникають у тому випадку, коли інноваційне виробництво або споживання будь-якого блага всередині соціально-економічній системі породжує некомпенсовані витрати у третьої сторони, так і у позитивному – виникають тоді, коли інноваційне виробництво або споживання такого ж блага породжує некомпенсовані вигоди у третьої сторони, як зворотну реакцію на впровадження інновацій.

Результати дослідження свідчать про те, що за допомогою оцінювання показників інноваційної рефлексії можливим є моделювання конкретної ситуації, шляхом оцінювання складових та їх показників, виявляючи сильні та слабкі сторони, що буде підґрунтям для впровадження процесу інноваційності, керувати нею або жорстко та директивно, або поступово та комплементарно. Використання рефлексивного підходу дозволить успішно моделювати стратегічне управління інноваційністю соціально-економічних систем різних рівнів та масштабів.

Картина соціально-економічної реальності, що моделюється концепцією інноваційності, спочатку нівелює важливий вплив будь-якого суб'єкту. Учасники господарської системи – це, насамперед, об'єкти інституційного примусу. При цьому виключається з контексту, що соціально-економічна система без суб'єктів – це суспільство без відповідальності всіх його складових. Але якщо жодна з підсистем ні за що не відповідає, то, відповідно ніякій з них не може довіряти в повній мірі.

Проте господарські системи завжди включають в себе такий елемент як вільний суб'єкт, який діє на свій страх і ризик, і який

в рамках прийняття ризику ухвалює рішення довіряти іншим суб'єктам. Сам факт наявності довіри говорить про наявність свободи вибору. Системний сенс «суб'єктного принципу» побудови соціально-економічної системи полягає в більш високій здатності до адаптації і саморозвитку як гетерогенного ускладнення. Будь-яка раціоналізація, як показник інноваційності, неможлива без участі суб'єкта, що раціоналізує свій вибір. Соціально-економічна система не просто готова визнати суверенність своїх учасників – вона гостро цього потребує.

Системи, що побудовані на суб'єктному механізмі саморозвитку, здатні допускати в себе більш високий рівень невизначеності, яка не руйнує їх як цілісність. Завдяки суб'єктному механізму функціонування соціально-економічної системи вона має можливість декомпозиції генеральної невизначеності в сукупність часткових невизначеностей, які диференційовано впливають на окремих суб'єктів.

В цьому випадку сума окремих невизначеностей може виявитися менше вихідної величини, тобто відбувається процес з негативною синергією. Проявляється це в розподілі невизначеностей у часі: час існування суб'єктів менше часу існування системи загалом. З іншого боку, система спочатку повинна створити суб'єкти через зняття своєї невизначеності шляхом структурування та інституціоналізації своєї активності. Система відчужує від себе свою сутність, ділячись нею зі своїм іншим – суб'єктом. Суб'єкт – це елемент системи, який споконвічно не володіє щодо неї цілісністю і повнотою. Пошук цього, рух до цього – активність суб'єкта, його цілеспрямована діяльність, в якій він відновлює втрачену цілісність з системою і знаходить внутрішню повноту.

Хоча суб'єкт не володіє системною повнотою, він повинен обов'язково наділятися якоюсь частиною системної якості. Цей компонент внутрішньої структури суб'єкта можна визначити як цінності. Саме цінності роблять індивіда носієм соціального значення. Цінності виступають як глибинний механізм залучення суб'єктів у соціальну організацію, координації їхньої поведінки. Оцінювання потреб, корисності, ресурсів як конкретна реалізація ціннісної парадигми суб'єкта виступає практичною основою раціональної соціально-економічної поведінки.

Ціннісні підстави активності господарюючих суб'єктів проявляють себе: 1) у са-

мому факті існування інституту оцінювання; 2) у порівнянні й еквівалентності як загальному соціальному зв'язку; 3) у виборі конкретної моделі обґрунтування господарських рішень; 4) в побудові системи контролю, повноважень і відповідальності всередині системи; 5) в моделях координації своєї поведінки з іншими господарюючими суб'єктами.

Таким чином, зміни, здатність до змін, потреба в змінах – це атрибут суб'єктів соціально-економічної системи, яким вони наділені різною мірою. Якщо суб'єкт наділений цими атрибутами відносно більшою мірою, то він стає активним носієм інноваційних змін, новатором. Для системи наявність таких новаторів – найбільш зручний спосіб забезпечити необхідний рівень стабільності і змін, тобто функціонування системи як трактування її сутності.

Для дослідження інноваційної параметризації механізму саморозвитку соціально-економічних систем необхідно визначити ступень важливості типів рефлексії для інноваційної діяльності, форми даної рефлексії та оцінити вплив бар'єрів на здійснення інноваційної рефлексії соціально-економічної системи.

Проведений багатофакторний аналіз рефлексії на впровадження інноваційних складових діяльності в соціально-економічних системах, дозволив виявити рамкові параметри інноваційної пріоритетності формування основних елементів механізмів саморозвитку соціально-економічних систем та створити методологічне підґрунтя для побудови функціональної моделі управління інноваційною рефлексією соціально-економічних систем, а також формування варіантів управлінських рішень у процесі дифузії результатів інноваційної діяльності.

Визначальним фактором дифузії для побудови функціональної моделі управління інноваційною рефлексією соціально-економічних систем є недостатня початкова інформованість про корисність новації та висока вартість через її рідкісність. Це затримує прийняття рішення в середовищі практикуючих фахівців, яким важливо, щоб новація була протестована та визнана ефективнішою, ніж інші.

Окрім того, слід враховувати обставини повільної дифузії інновацій. Повільна дифузія сприяє згортанню виробництва новації, створює загрозу відмови від впровадження, тому що попит на інновації досить рухливий, оскільки на його величину і динаміку впли-

вають фактори економічного, соціального і технологічного характеру. Впровадження новацій в обсязі, більшому, ніж соціально-економічна система здатна прийняти, призводить до зростання непродуктивних витрат.

Розглядаючи аспекти параметризації рефлексії на впровадження інновацій, необхідно враховувати каскадний ефект, який породжує потоки новацій, що виникають та супроводжують базисну новацію та без яких вона не може досягти максимальної корисності. Ефект обумовлений наявністю інформаційного резерву новацій і визначається дією закону регуляції ефективності, згідно з яким ключові суб'єкти мережевої структури створюють сильні непрямі ефекти, що поширюються по економічних каскадах соціально-економічної системи. Для появи ефекту необхідно, щоб економічні рівні були пов'язані багатьма парами сильних регуляторних взаємодій (наприклад, зустрічні фінансові та товарні потоки). Сильні непрямі ефекти виходять від ключових суб'єктів та є регуляторами швидкості і глибини інновації в соціально-економічній системі.

Звідси, каскадний ефект може формувати кластер базисних й супроводжуючих інновацій. При проникненні інновацій у традиційні галузі комплексне рішення викликає злиття нових і еволюцію традиційних технологій. Злиття породжує синергетичний ефект активізації супроводжуючих інновацій. Каскадний ефект вимагає додаткових витрат для створення і впровадження супроводжуючих інновацій. Це є одним з бар'єрів дифузії та перешкодою для досягнення максимальної корисності, що нерідко обмежує дифузію групами випробувачів й перших послідовників. Отже, каскадний ефект дифузії інновацій можна трактувати як наростаючий процес формування кластерів новацій, який під дією закону регуляції ефективності викликає злиття нових і еволюцію традиційних технологій, активізацію рецесивних інновацій, створює синергетичний ефект за рахунок емерджентності інновацій.

Системно-регуляторні фактори, що визначають розвиток інновацій, можна розглядати як сукупність керуючих сигналів, що несуть економічну інформацію. Керуючі сигнали формують мережеву структуру шляхом відбору селективно цінних інновацій. Інновації, вбудовані в мережеву структуру, змінюють її та потоки інформації. Соціально-економічна система набуває додаткові конкурентні переваги в суперництві за загальні ре-

сурси. Найбільш ефективні зміни закріплюються і передаються іншим суб'єктам, складаючи інформаційний матеріал для розвитку соціально-економічної системи.

Оскільки між інформаційною обумовленістю прийняття, дифузією інновацій і каскадним ефектом інноваційної діяльності існує тісна кореляція, то врахування синхронності процесів з одночасним економічним, соціальним та інформаційним забезпеченням, суспільно-орієнтованим впливом дозволить досягти сталого інноваційного розвитку соціально-економічної системи в цілому.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виходячи з вищевказаного, можна зробити висновок, що управління інноваційною рефлексією соціально-економічних систем являє собою складну багаторівневий комплекс послідовних управлінських рішень щодо трансформацій інноваційних екстерналій управління рефлексією соціально-економічних систем, формування аналітичного підґрунтя оцінювання інноваційної рефлексії соціально-економічних систем з метою реалізації інноваційної параметризації механізмів саморозвитку соціально-економічних систем.

Практичною значимістю проведеного дослідження виявлена залежність між розподілом новаторів за групами залежно від швидкості, мотивацій прийняття інновацій та глибинними закономірностями поведінкової реакції тих, хто споживає інновації як з позицій середовища практикуючих фахівців, так і з позицій експертного середовища.

Проведені дослідження підтвердили, що дифузія інновацій відбувається під впливом системно-регуляторних факторів, що супроводжується зміною структури системи, потоків енергії та інформації, що призводить до зміни ефективності соціально-економічної діяльності та конкурентних переваг самої системи сприйняття інновацій. Ефективні зміни закріплюються та складають інформаційний матеріал для розвитку. Інформаційні потоки є первинними в рішенні про прийняття, тому в основі дифузії інновацій лежить інформаційна обумовленість їх прийняття.

Напрямами подальших досліджень буде оцінювання ефективності запропонованих напрямів екстерналії управління рефлексією фінансової та соціально-економічної систем.

Література

1. Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data, 3rd Edition. OECD/EC, 2005, 192.
2. Rawski M. Wykorzystanie metody refleksji strategicznej do oceny możliwości zmian potencjału konkurencyjności przedsiębiorstwa. *Zeszyty Naukowe UEK*. 2015. № 3(939). С. 21-33.
3. Maciejowska I. Refleksja nad własną nauką oraz doświadczeniem w nauczaniu jedną z metod kształcenia dydaktycznego doktorantów. *Rozwijanie kompetencji dydaktycznych nauczycieli akademickich: wybrane praktyki*, 2018. С. 91-109.
4. Balcerak A. Krytyczna refleksja jako katalizator innowacyjności pracowniczej. *Problemy Profesjologii*. 2018. № 2. С. 79-93.
5. Heorhiadi N. H., Shpak N. O., Vankovych, L. Y. Reflexive management of the diffusion of enterprise innovational activity results. *Scientific bulletin of Polissia*. 2017. № 2(10). № 2. С. 8-15.
6. Boronos V. G., Plikus I. Y., Kubakh T. G., Fedchenko K. Methodology for assessing the level of innovative development of the territories. *Revista ESPACIOS*. 2020. № 41 (07). С. 1–11.
7. Calinescu T., Likhonosova G., Zelenko O. Digital Economy in Ukraine: Reforms and Development of Business Entities. *Proceeding of the 34 International Business Information Management Association Conference (IBIMA)*. Conference proceedings 13–14 Nov. 2019, Madrid. Spain: IBIMA Copyright, 2019. С. 2051–2062.
8. Грищенко А. Відтворювальна динаміка економічних систем: інституції та діяльність: монографія: Київ: НАН України, 2018, 524 с.
9. Сичова І. Н., Ахметшин Є. М., Дунець А. Н., Свистула І. А., Пантелєєва Т. А. Трудові відносини в дослідженні соціально-економічних систем. *European Research Studies Journal*. 2018. № XXI (4). С. 356-367.
10. Druzhynina V., Likhonosova G. Strategic imperatives ensuring population welfare with transformation exclusion conditions. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2017. №5(3). С. 135–146.
11. Колещук О. Я. Аналітична основа оцінки інноваційної рефлексії машинобудівних підприємств. *Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 4(90). С. 23-27.

Стаття надійшла до редакції : 11.04.2022 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Ліхоносова Г. С. Екстерналії управління рефлексією фінансової та соціально-економічних систем. *Часопис економічних реформ*. 2022. № 3 (47). С. 36–42.

References

1. Oslo Manual: Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data, 3rd Edition. OECD/EC, 2005, 192.
2. Rawski, M. (2015). Wykorzystanie metody refleksji strategicznej do oceny możliwości zmian potencjału konkurencyjności przedsiębiorstwa. *Zeszyty Naukowe UEK*, 3(939), 21-33. DOI: 10.15678/ZNUEK.2015.0939.0302
3. Maciejowska, I. (2018). Refleksja nad własną nauką oraz doświadczeniem w nauczaniu jedną z metod kształcenia dydaktycznego doktorantów. *Rozwijanie kompetencji dydaktycznych nauczycieli akademickich: wybrane praktyki*, 91-109.
4. Balcerak, A. (2018). Krytyczna refleksja jako katalizator innowacyjności pracowniczej. *Problemy Profesjologii*, 2, 79-93.
5. Heorhiadi, N. H., Shpak, N. O., Vankovych, L. Y. (2017). Reflexive management of the diffusion of enterprise innovational activity results. *Scientific bulletin of Polissia*, 2(10), 2, 8-15.
6. Boronos, V. G., Plikus, I. Y., Kubakh, T. G., Fedchenko, K. (2020). Methodology for assessing the level of innovative development of the territories. *Revista ESPACIOS*, 41 (07), 1–11.
7. Calinescu, T., Likhonosova, G., Zelenko, O. (2019). Digital Economy in Ukraine: Reforms and Development of Business Entities. *Proceeding of the 34 International Business Information Management Association Conference (IBIMA)*. Conference proceedings 13–14 Nov. 2019, Madrid. Spain: IBIMA Copyright, 2051–2062.
8. Grishenko, A. (2018). Reproductive dynamics of economic systems: institutions and activities: monograph. Kyiv: NAS of Ukraine, 524.
9. Sycheva, I. N., Akhmetshin, E. M., Dunets, A. N., Svistula, I. A., Panteleeva T. A., Potashova I. Yu. (2018). Labour Relations in Research of Socio-economic Systems. *European Research Studies Journal*, XXI (4), 356-367.
10. Druzhynina, V., Likhonosova, G. (2017). Strategic imperatives ensuring population welfare with transformation exclusion conditions. *Baltic Journal of Economic Studies*, 5 (3), 135–146.
11. Koleschuk, O. Ya. (2019). Analytical basis for assessing the innovative reflection of machine-building enterprises. *Economics, management and administration*, 4(90), 23-27.

Стаття прийнята до друку: 30.09.2022р.

